

รูปวิเคราะห์สมาส

กัมมธารยสมาส

วิเสสนบุพบท

มหนโต ปุริโส **มหาปุริโส** บุรุษใหญ่
ขตติยา กณญา **ขตติยกณญา** นางกษัตริย์
นีล อูปปลั **นีลูปปลั** ดอกอุบลเขียว

เอา มหนต คัพท เป็น *มหา*

มหนโต ราชา **มหाराชา** พระราชาผู้ยิ่งใหญ่
มหตี ธานี **มหาธานี** เมืองใหญ่
มหนตฺ วนํ **มหาวนํ** ป่าใหญ่

ลบกัษรตัวหลัง เหลือไว้แต่ตัวหน้า

สนโต ปุริโส **สปุริโส** บุรุษผู้สงบแล้ว
ปรานํ วจนํ **ปาวจนํ** คำอันเป็นประธาน
กวจิตา ทิฏฺฐิ **กุทิฏฺฐิ** ทิฏฺฐิอันบัณฑิตเกลียด

วิเสสนุตตรบท

สโตโต วิเสโส **สโตตวิเสโส** สัตว์วิเศษ

นโร วโร **นรวโร** นระประเสริฐ

มนุสฺโส ทลิทโท **มนุสฺสทลิทโท** มนุษย์ขัตสน

วิเสสนอบท

สิตถวจ สมภูถถวจ **สิตสมภูถฺ** (ฐาน)
(ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง

อนโร จ วโรโร จ **อนวโรโร** (ปุริโส)
(บุรุษ) ทั้งบอดทั้งหนวก

ขลฺโข จ ขุขฺโข จ **ขลฺขขุขฺโข** (ปุริโส)
(บุรุษ) ทั้งกระจอกทั้งค่อม

วิเสสนอบทบท

อุปมาบุพบท

สงฺขํ อิว ปณฺฑรํ **สงฺขปณฺฑรํ** (ซีริ)
(น้ำนม) ขาวเพียงดั่งสังข์

กาโก อิว สุโร **กากสุโร** (นโร) (คน) กล้าเพียงดั่งกา

ทิพฺพํ อิว จกฺขุ **ทิพฺพจกฺขุ** จักขุเพียงดั่งทิพย์

อุปมานุตตรบท

นโร สโร อิว **นรสีโท** นระเพียงดั่งสีหะ

ญาณํ จกฺขุ อิว **ญาณจกฺขุ** ญาณเพียงดั่งจักขุ

ปณฺญา ปาสาทอ อิว **ปณฺญาปาสาทอ**

ปัญญาเพียงดั่งปราสาท

มุขํ จนฺโท อิว **มุขจนฺโท**

หน้า เพียงดั่งพระจันทร์

สัมภวานบุพบท

ขตติโย (อหิ) อิติ มาโน **ขตติยมาโน**

มานะว่า (เรา) เป็นกษัตริย์

สโตโต อิติ สณฺญา **สโตตสณฺญา**

ความสำคัญว่าเป็นสัตว์

สมโน (อหิ) อิติ ปฏฺิณญา **สมณปฏฺิณญา**

ปฏฺิณญาวา (เรา) เป็นสมณะ

อวารณบุพบท

ปณฺญา เอว ปโขโต **ปณฺญาปโขโต** (ปทีโป)
(ประทีป) อันโพลงทั่วคือปัญญา

พฺุทฺโธ เอว รตนํ **พฺุทฺธรตนํ**

รัตนะคือพระพุทเจ้า

สพฺุธา เอว ธนํ **สพฺุธาธนํ** ทรัพย์คือศรัทธา

นบุพบท กัมมธารยสมาส หรือ

อุยกตฺปุริสสมาส

น พฺุราหมโน **อพฺุราหมโน** (อโย ชโน)

(ชนนี้) มิใช่พราหมณ์

น วสโล **อวสโล** (อโย ชโน) (ชนนี้) มิใช่คนถ้อย

น อสโส **อนสโส** (อโย สโตโต) (สัตว์นี้) มิใช่ม้า

น อริโย **อนริโย** (อโย ชโน) (ชนนี้) มิใช่พระอริยะ

ทิวคฺสมาส

สมาหารทิวคฺ

ตโย โลกา **ติโลกํ** โลก ๓

จตสฺโส ทิสา **จตฺททิสํ** ทิศ ๔

ปณฺจ อินฺทริยานิ **ปณฺจอินฺทริยํ** อินฺทริย ๕

อสมหารทิวคฺ

เอโก ปุคฺคโล **เอกปุคฺคโล** บุคคลผู้เดียว

จตสฺโส ทิสา **จตฺททิสา** ทิศ ๔ ท.

ปณฺจ พฺลานิ **ปณฺจพฺลานิ** กำลัง ๕ ท.

ตฺปุริสสมาส

ทฺุติยาตฺปุริส

สุขํ ปโตโต **สุขปโตโต** (ปุริโส)

(บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข

คามํ คโต **คามคโต** (ปุริโส) (บุรุษ) ไปแล้วสู่บ้าน

สพฺุทฺตํ โสภโน **สพฺุทฺตติโสภโน** (จนฺโท)
(พระจันทร์) งามตลอดราตรีทั้งปวง

ตติยาตฺปุริส

อสเสน (ยฺุตโต) รโถ **ออสฺสรโถ**

รถ (เทียมแล้ว) ด้วยม้า

สฺลเลน วิทโส **สฺลลวิทโส** (ชนฺตุ)

(สัตว์) อันลูกศรแทงแล้ว

อสินา กลโห **อสิกลโห** ความทะเลาะเพราะดาบ

จตฺตถิตฺปุริส

กฺฐินสฺส ทฺุสฺสํ **กฺฐินทฺุสฺสํ** ผ้าเพื่อกฐิน

อาคณฺตุกสฺส ภาตฺตํ **อาคณฺตุกภาตฺตํ** ภัตรเพื่อผู้มา

คิลานสฺส เภสฺสขํ **คิลานภฺสฺสขํ** ยาเพื่อคนไข้

ปณฺจमितฺปุริส

โจรมฺหา ภาย **โจรภายํ** ภัยแต่โจร

มรณฺสมา ภาย **มรณภายํ** ความกลัวแต่ความตาย

พณฺธนา มฺุตโต **พณฺธนมฺุตโต** (สโตโต)

(สัตว์) พันแล้วจากเครื่องผูก

ฉฺุฏฺฐิตฺปุริส

ธมฺโณ ปฺุตโต **ราชปฺุตโต** บุตรแห่งพระราช

ธมฺณานํ ราสี **ธมฺณฺราสี** กองแห่งข้าวเปลือก

รฺุทฺทสฺส สาขา **รฺุทฺทสาขา** กิ่งแห่งต้นไม้

สฺตมิตฺปุริส

รูปฺ สณฺญา **รูปฺสณฺญา** ความสำคัญในรูป

สฺสํ เสาเร **สฺสํ เสาเร** ทุกข์ เสาเรทุกข์

ทุกข์ในสงสาร

วณฺ ปุพฺผํ **วณฺปุพฺผํ** ดอกไม้ในป่า

ทวันทวสมาส

สมาหารทวันทว

สมฺโถ จ วิปฺสสนา จ **สมถวิปฺสสนํ**

สมถะด้วย วิปฺสสนาด้วย ชื่อ

สมถะและวิปฺสสนา

สงฺโข จ ปณฺโว จ **สงฺขปณฺวํ** สังข์ด้วย

บัณเฑาะว์ด้วย ชื่อ สังข์และบัณเฑาะว์

ปโตโต จ จิวฺรณฺจ **ปโตตจิวฺร**

บาตรด้วย จิวฺรด้วย ชื่อ บาตรและจิวฺร

หตฺถิ จ อสฺโส จ รโถ จ **ปโตตโก** จ

หตฺถิออสฺสรถปโตตโก

ข้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย

ชื่อ ข้างและม้าและรถและคนเดิน

อสมหารทวันทว

จณฺทิมา จ สุริโย จ **จณฺทิมสุริยา**

พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย

ชื่อ พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

สมฺโน จ พฺุราหมโน จ **สมณพฺุราหมณา**

สมณะด้วย พฺุราหมณ์ด้วย

ชื่อ สมณะและพฺุราหมณ์ ท.

สําริปฺุตโต จ โมคฺคฺลลาโน จ

สําริปฺุตโตโมคฺคฺลลانا

พระสําริปฺุตรด้วย พระโมคคฺลลันะด้วย

ชื่อ พระสําริปฺุตรและพระโมคคฺลลันะ ท.

ปณฺณณฺจ ปุพฺพลฺจ ผลณฺจ **ปณฺณณฺปุพฺพลานิ**

ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลด้วย

ชื่อ ใบไม้และดอกและผล ท.

อํพิยโยภาวสมาส

อุปสฺตคฺคบุพฺพะ

นคฺรสฺส สมิปํ **อุปนคฺร**

ที่ใกล้เคียงแห่งเมือง ชื่อ ใกล้เมือง

ทฺรลสฺส อภาโว **นิทฺรล**

ความไม่มี แห่งความกระวนกระวาย

ชื่อ ความไม่มีความกระวนกระวาย

วาตํ อนฺวตฺตติตี **อนฺววาตํ**

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปตาม ซึ่งลม

เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ตามลม

วาตสฺส ปฏฺิวตฺตติตี **ปฏฺิววาตํ**

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทวนแก่ลม

เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทวนลม

อตฺตํ อธิวตฺตติตี **อชฺมตฺต**

(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทับ ซึ่งตน

เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทับตน

นิปาทบุพฺพะ

วฺุทฺธานํ ปฏฺิปาฏิ **ยถาวฺุทฺฒํ**

ลำดับ แห่งคนเจริญแล้ว ท.

ชื่อ ตามคนเจริญแล้ว

ชีวสฺส ยตฺตโก ปฺริจฺเณโท **ยวชีว**

กำหนดเพียงไรแห่งชีวิต

ชื่อ เพียงไรแห่งชีวิต

ปพฺุทฺตสฺส ติโร **ติโรปพฺุทฺต** ภายนอก แห่งภูเขา

นคฺรสฺส พฺิ ทินคฺรํ ภายนอก แห่งเมือง

ปํสาทสฺส อนฺโต **อนฺโตปํสาท**

ภายใน แห่งปราสาท

ภตฺตสฺส ปจฺฉา **ปจฺฉาภตฺต** ภายหลัง แห่งภัตร

พหูพพิท

อุตฺติยาพหูพพิท

อาคตา สมณา ยํ, โส **อาคตสมโณ** (อาราโม)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด
อาราม นั้น ชื่อว่า มีสมณะมาแล้ว

รุษหา ลตา ยํ, โส **รุษทลโต** (รุกโข)
เครือวัลย์ ขึ้นแล้ว สู่ต้นไม้ใด
ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า มีเครือวัลย์ขึ้นแล้ว

สมปตตา ภิกขุ ยํ, โส **สมปตตภิกขุ** (อวาโร)
ภิกขุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอวาโรใด
อวาโร นั้น ชื่อว่า มีภิกษุถึงพร้อมแล้ว

อุตฺติยาพหูพพิท

ชิตานิ อินทริยานิ เยน, โส **ชิตินทริโย** (สมโณ)

อินทริยํ ท. อันสมณะใด ชนแล้ว
สมณะ นั้น ชื่อว่า มีอินทริยอันชนแล้ว

กตํ ปุณฺณํ เยน, โส **กตปุณฺณโณ** (ปุริโส)
บุญ อันบุรุษใด ทำแล้ว
บุรุษ นั้น ชื่อว่า มีบุญอันทำแล้ว

อาทิตฺโต อคฺคิ เยน, โส **อาทิตตคฺคิ** (พราหมโณ)
อคฺคิ อาทิตฺโต เยน, โส **อคฺคยาทิตฺโต** (พราหมโณ)
ไฟ อันพราหมณใด บูชาแล้ว
พราหมณ์ นั้น ชื่อว่า มีไฟอันบูชาแล้ว

วิสํ ปิตํ เยน, โส **วิสํปิตํ** (สโร)
ยาพิช อันลูกศรใด ตีแล้ว
ลูกศร นั้น ชื่อว่า มียาพิชอันตีแล้ว

จตุตฺถิพหูพพิท

ทินโน สุงฺโก ยสฺส, โส **ทินนุสุงฺโก** (ราชา)

ส่วย (นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.) ถวายแล้ว
แต่พระราชชาติ พระราชานั้น ชื่อว่า
มีส่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว

กตํ ทณฺฑกมฺมํ ยสฺส, โส **กตทณฺฑกมฺโม** (สิสฺโส)
ทณฺฑกกรรม (อันอาจารย์) ทำแล้ว แก่ศิษย์ใด
ศิษย์นั้น ชื่อ มีทณฺฑกกรรมอันอาจารย์ทำแล้ว

สลาขาโต สโรโค ยสฺส, โส **สลาขาสโรโค** (ชินโน)
ความสังเวช เกิดพร้อมแล้ว แก่ชนใด
ชนนั้น ชื่อว่า มีความสังเวชเกิดพร้อมแล้ว

ปญฺจมิพหูพพิท

นิคฺคตา ชนา ยสฺมา, โส **นิคฺคตชโน** (คานโณ)

ชน ท. ออกไปแล้ว จากบ้านใด
บ้านนั้น ชื่อว่า มีชนออกไปแล้ว

ปติตานิ ผลานิ ยสฺมา, โส **ปติตผลโณ** (รุกโข)
ผล ท. หล่นแล้ว จากต้นไม้ใด
ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า มีผลหล่นแล้ว

วิทฺตา ราโค ยสฺมา, โส **วิทตราโค** (ภิกขุ)
ราคะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุใด
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีราคะไปปราศแล้ว

ฉฺฉริพหูพพิท

ชีนา อาสวา ยสฺส, โส **ชีนาสโว** (ภิกขุ)

อาสวะ ท. ของภิกษุใด สิ้นแล้ว
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว

สนตํ จิตตํ ยสฺส, โส **สนตจิตตโต** (ภิกขุ)
จิต ของภิกษุใด ระงับแล้ว
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีจิตระงับแล้ว

ฉินฺนา ทตฺตา ยสฺส, โส **ฉินฺนทตฺโต** (ปุริโส)
ทตฺตา ฉินฺนา ยสฺส, โส **ทตฺตฉินฺโน** (ปุริโส)
มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว
บุรุษนั้น ชื่อว่า มีมือขาดแล้ว

ฉฺฉริอุปมาพหูพพิท

สุวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส, โส

สุวณฺณวณฺโณ (ภควา)
วรรณะ ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดัง
วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง

พรหมฺโน สโร อิว สโร ยสฺส, โส **พรหมสโร** (ภควา)
เสียง ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดัง
เสียงแห่งพรหม พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีเสียงเพียงดังเสียงแห่งพรหม

สํตตมิพหูพพิท

สมปนฺนานิ สสฺถานิ ยสฺมี,
โส **สมปนฺนสสฺโต** (ชนปโท)
ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว
ชนบทนั้น ชื่อว่า มีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว
พหู นทียो ยสฺมี, โส **พหุนทียो** (ชนปโท)
แม่น้ำ ท. ใน ชนบทใด มาก
ชนบท นั้น ชื่อว่า มีแม่น้ำมาก
ฐิตา สิริ ยสฺมี, โส **ฐิตสิริ** (ชินโน)
ศรี ตั้งอยู่ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า มีศรีตั้งอยู่

นบุพฺพท พหูพพิท

นตฺถิ ตสฺส สโมติ **อสโม** (ภควา)
ผู้เสมอ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคนั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีผู้เสมอหาไม่ได้ หรือ ไม่มีผู้เสมอ
นตฺถิ ตสฺส ปฏิปุคฺคโลติ **อปปฏิปุคฺคโล** (ภควา)
บุคคลเปรียบ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคนั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีบุคคลเปรียบหาไม่ได้ หรือ ไม่มีบุคคลเปรียบ
นตฺถิ ตสฺส ปุตฺตาติ **อปุตฺโต** (ชินโน)
บุตร ท. ของชนนั้น ไม่มี เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า มีบุตรหาไม่ได้ หรือ ไม่มีบุตร

ภินนาธิกรณพหูพพิท

เอกรตฺติ วาโส อสฺสตีติ **เอกรตฺติวาโส**
ความอยู่ ของชนนั้น สิ้นคืนเดียว เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า มีความอยู่สิ้นคืนเดียว
อูรฺสสิ โลมานิ ยสฺส, โส **อูรฺสสิโลโม** (พราหมโณ)
ชน ท. ที่อก ของพราหมณใด มีอยู่
พราหมณ์ นั้น ชื่อว่า มีชนที่อก

สมาสทอญ

ปวตฺติตปฺปวรณฺมจกฺโก (ภควา)

มีจักรคือธรรมอันบวรอันให้เป็นไปแล้ว
จกฺโก เวน จกฺกํ **ธมฺมจกฺกํ** จักฺกรคือธรรม *อว. กัม.*

ปวริ ธมฺมจกฺกํ **ปวรณฺมจกฺกํ**
ธรรมจักรอันบวร วิ. *บุพ. กัม.*

ปวตฺติตํ ปวรณฺมจกฺกํ เยน,
โส **ปวตฺติตปฺปวรณฺมจกฺโก** (ภควา)
จักรคือธรรมอันบวร อันพระผู้มีพระภาคใด
ให้เป็นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีจักรคือธรรมอันบวรอันให้เป็นไปแล้ว
ด. พหุพ.

คณฺธมาลาทิตฺตลา (มนุสฺสา)

มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ
คณฺโธ จ มาลา จ **คณฺธมาลา**
ของหอมด้วย ระเบียบด้วย ชื่อว่า
ของหอมและระเบียบ ท. *อสฺมา. ทวัน.*

คณฺธมาลา อาทโย เยสํ, ตานิ **คณฺธมาลาทีนิ**
(วตฺถุณี)
ของหอมและระเบียบ ท. เป็นต้น
ของวัตถุ ท. เหล่าใด วัตถุ ท. นั้น ชื่อว่า
มีของหอมและระเบียบเป็นต้น *ฉ. พหุพ.*
คณฺธมาลาทีนํ วตฺถุณี **คณฺธมาลาทิวตฺถุณี**
วัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น ท.
วิ. *บุพ.*

คณฺธมาลาทิวตฺถุณี ทตฺเตสฺส เยสํ,
เต **คณฺธมาลาทิตฺตลา** (มนุสฺสา)
วัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น ท.
มี ในมือ ท. ของมนุษย์ ท. เหล่าใด
มนุษย์ ท. เหล่า นั้น ชื่อว่า มีวัตถุมีของหอม
และระเบียบเป็นต้นในมือ *ฉ. ภินน.*
(*ลป วตฺถุ*)

อลิ ทตฺเต ยสฺส, โส **อลิทตโต** (โยโร)
ตาบ (มี) ในมือ ของทหารใด
ทหาร นั้น ชื่อว่า มีตาบในมือ
ฉตฺตํ ปาณิมิ ท. ยสฺส, โส **ฉตฺตปาณิ** (ปุริโส)
ร่ม (มี) ในมือ ของบุรุษใด
บุรุษ นั้น ชื่อว่า มีร่มในมือ
มณิ กณฺฐุ ยสฺส, โส **มณิกณฺฐุ** (นาคราชา)
แก้ว (มี) ที่คอ ของนาคราชาใด
นาคราชานั้น ชื่อว่า มีแก้วที่คอ

ตัวอย่างรูปวิเคราะหฺที่เป็นพหุพจนะ
กตํ กุสลํ เยหิ เต **กตกุสลา** (ชนา)
กุสล อันชน ท. เหล่าใด ทำแล้ว
ชน ท. เหล่า นั้น ชื่อว่า มีกุสลอันทำแล้ว
อาวฺธา ทตฺเตสฺส เยสํ, เต **อาวฺธทตฺตา** (โยธา)
อาวฺธ ท. (มี) ในมือ ท. ของทหาร ท. เหล่าใด
ทหาร ท. เหล่า นั้น ชื่อว่า มีอาวฺธในมือ

สหบุพฺพท พหูพพิท

สห ปุตฺเตน โย วตฺตตฺติติ **สปุตฺโต** (ปีตา)
ชนใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยบุตร (*คือบิดา*)
สห รณฺญา ยา วตฺตตฺติติ **สราชิกา** (ปริสา)
บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยพระราชชา
เหตุ นั้น บริษัทนั้น ชื่อว่า
เป็นไปกับด้วยพระราชชา
สห มจฺเจเรน ยํ วตฺตตฺติติ **สมจฺเจริ** (จิตตํ)
จิตใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยความตระหนี่
เหตุ นั้น จิตนั้น ชื่อว่า
เป็นไปกับด้วยความตระหนี่